

GADÓ GÁBOR

Alapjogok védelme az új polgári törvénykönyvben

Jelenlegi ellenzéki, jövődő kormánypárti képviselők indítványára az Alkotmánybíróság vizsgálja a 2009 végén elfogadott és egy részében idén májusban hatályba lépő új polgári törvénykönyv (Ptk.) végrehajtásáról szóló törvényt. Az sem kizárt, hogy az alkotmánybírák még május előtt megakadályozzák a törvény hatálybalépését. Ez a vita arról is szól, sikerül-e az alkotmányban biztosított alapvető jogokat a hétköznapi élethelyzeteket közvetlenül alakító jogelvekké formálni.

„Szólásszabadság van, nem szólhatunk egy szót se.” (Tandori Dezső¹)

Alapvető jogok magánjogi érvényesülését vizsgálva felmerül a kérdés, hogy a törvényhozó miként viszonyul e jogok polgári jogi jogviszonyokban való érvényesüléséhez, kit tekint címzettjüknek, van-e érdemi eltérés ezzel összefüggésben az új Ptk. - 2003-ban közzétett - koncepciója² és az elfogadott törvény között. Miközben az a hazai polgári jogi kodifikáció során sem lehetett kérdéses, hogy az új Ptk. nem tudja kivonni magát a magánjog „alkotmányjogiasításának” tendenciája alól (ez az Alkotmánybíróság gyakorlatából éppúgy következett, mint a közösségi jogi szabályok átültetésének követelményéből), az alapjogi hatás érvényesítésének a Ptk.-n belüli „terepe”, a mód és a mérték meghatározása távolról sem tűnt eldöntöttnek. Még kevésbé, hogy a magánszemélyek egymás közötti jogviszonyaiban (horizontális kapcsolatban) milyen szerepet szánjon a törvényhozó a magánjog alanyainak és a törvényt alkalmazó bíróságoknak.

A Vékás Lajos vezette Kodifikációs Bizottság tagjainak többségi álláspontja³ - ez jelent meg végül magában a koncepcióban is - az alapjogok magánjogi érvényesülésére kizárólag a polgári jogi normák közvetítésével látott lehetőséget. Eltérően a háttérben felsejlő német modelltől, a Kodifikációs Bizottság a polgári jog klasszikus alapelveinek sem kívánt az alkotmány és a tételes jog között egyfajta közvetítő szerepet biztosítani. A magánjogi alapelvek (így például a jó erkölcs vagy a jóhiszemű és tisztességes eljárás követelménye) e megközelítésben nem az Alkotmánybíróság által értelmezett alkotmányhoz való kapcsolódásra (Chantal Mak osztályozása szerint az úgynevezett erős közvetett hatás érvényesítésére) szolgáltak volna, hanem a polgári jogtudomány és az igazságszolgáltatás évtizedek során kialakított jogértelmezésének törvénybe foglalt biztosítékaként. Miközben a német alapjogi gyakorlatról mind kevesebbet, mind formálisabbat mond a „közvetett hatás” doktrínája, és ahol a generálklauzulák nem annyira a polgári jog önálló szemléletet tükröző kategóriái immár, hanem olyan jogi formulák, amelyek funkciója az, hogy a magánjogi jogviták eldöntésekor biztosítsák az alapjogok maradéktalan érvényesülését, az új Ptk.-t Magyarországon előkészítő Kodifikációs Bizottság az alapjogok befolyását csak kivételes esetekben kívánta elismerni.

A koncepciónak a tervezett kódex egészének alkalmazása szempontjából fontos megállapításai a következők: „A magánjogi jogalanyok azonban közvetlenül nem címzettjei az alkotmányos tételeknek; az Alkotmány normái az állam szerveit, mindenekelőtt a jogalkotó szerveket kötelezik közvetlenül. Ez pedig azt jelenti, hogy az Alkotmány elvei és tételes normái nem közvetlenül, hanem csak a polgári jogi normák közvetítésével fejtik ki hatásukat a magánjogi jogviszonyokra és azok alanyaira. [...] Az esetek döntő többségében a polgári jogi normák alkotmányosak, s ezért az alkotmányosság követelményének a bíróságok a polgári jogi normák alkalmazásával eleget tudnak tenni. Ha viszont a bíró az alkalmazandó magánjogi norma alkotmányellenességét észleli, az eljárás egyidejű felfüggesztése mellett kezdeményeznie kell az Alkotmánybíróság eljárását.”⁴

Ez a felfogás megejtően egyszerű, sőt leegyszerűsítő. Bizalmatlan továbbá a szabályok célján, alkotmányos rendeltetésén gondolkodó bírakkal szemben, azt pedig kategorikusan elutasítja, hogy pl. az egymással szerződésre lépő vagy attól elzárkózó személyeknek döntésük előtt az

alkotmányban foglalt jogokat, kötelezettségeket is mérlegelniük kelljen. Az alkotmányos összefüggéseiből kiragadott paragrafusok mechanikus alkalmazása nem bátorít a jogállam tiszteletére.

Az Országgyűlés által 2009 őszén elfogadott új Ptk. ettől érdemben eltérő álláspontra helyezkedett. Hasonlóan az európai szerződési jog egyesítését célzó Közös Hivatkozási Keret (DCFR) bevezető rendelkezéséhez, a Ptk. 1:2 § (1) bekezdése is olyan értelmezési alapelvet tartalmaz, amely egyértelmű kötelezettségként írja elő a Ptk. normatív szabályai alkalmazása során az alkotmányban rögzített és az Alkotmánybíróság által értelmezett követelmények figyelembevételét.⁵ Ez a kötelezettség (amely egyben jog is) nemcsak az államot mint jogalkalmazót - így a bíróságokat - terheli, hanem mindazokat, akik a kódex szabályai szerint eljárva rendelkeznek tulajdonukkal, kötnek szerződést, létesítenek fontos személyállapotú jogviszonyokat vagy szenvednek kárt más személy jogellenes magatartása folytán. Mindez egyre kevésbé idegen a hazai igazságszolgáltatástól, amely az elmúlt évtizedben több alkalommal is hivatkozott konkrét jogviták elbírálásakor az alapjogi követelményekre, elvárva, hogy azt a törvények hatálya alá tartozó emberek, szervezetek is figyelembe vegyék.⁶

Az új Ptk. e folyamatot erősíteni kívánja azáltal is, hogy a szerződési jog alapelvei között mindenki kötelezettségévé teszi, hogy a szerződési szabadság jogával úgy éljen, hogy az megfeleljen a diszkrimináció tilalmából fakadó alapjogi követelménynek. Az új Ptk. 5: 30. § (4) bekezdése szerint „[j]ogaik gyakorlása során a felek a hátrányos megkülönböztetés tilalmának tiszteletben tartásával kötelesek eljárni”. Fontos ez még akkor is, ha tudjuk, hogy az ún. esélyegyenlőségi törvény (2003. évi 125. tv.) az elmúlt fél évtized során nem idézett (nem idézhetett) elő pozitív fordulatot. A hátrányos megkülönböztetés - ideértve annak a magánjogi kapcsolatokban történő megnyilvánulását is - a mindennapok olyan aggasztó problémájává vált, amelynek jogállami megoldásához (mérsékléséhez) a társadalmi és a politikai konszenzus egyaránt hiányzik. Ez esetben is helytálló Tóth Gábor Attila általános érvényű megállapítása, mely szerint „a társadalmi valóság tapasztalatai elkerülhetetlenül beleivódnak a tartalmi rendelkezések értelmezésébe is”.⁷ A diszkrimináció-tilalommal összefüggő többségi álláspont jellemzően indokoltnak, de legalábbis bocsánatosnak tartja az egyenlő elbánás követelménye megsértésének több esetkörét, tagadja az állami beavatkozás szükségességét és a diszkrimináló személy vagy cég nyilvános megbélyegzését. A törvény ebben az olvasatban bürokratikus túlzás, amely úgymond nem találkozik az emberek igazságérzetével. Az új Ptk. alapelvei ehhez képest mintegy felszólítják az olvasót az alkotmány minden ünnepélyességét mellőző, rutinszerű, ám hatékony alkalmazására.

Nem gondolom mindazonáltal, hogy az alapjogi követelmények horizontális érvényesüléséhez a Ptk. általános értelmezési alapelve és az egyes „könyvek” elején olvasható elvek, jogalkotói iránymutatások elegendőek lennének. Fontos volt ezért, hogy a törvényhozó a „tétéles jog szintjén” is kinyilvánítsa elkötelezettségét

- az értelmi fogyatékosok élet-szabadságát erősítő jogintézmények mellett, így mindenekelőtt a teljes jogelvonással járó kizáró gondnokság eltörlésével;

- a közszereplők közügyeinek sajtó általi vizsgálata iránt, csökkentve az ügynevezett oknyomozó riportok közreadásának aránytalan (már a közérdeket sértő) kockázatát;

- a kép- és hangfelvételek akadálytalan készítése és felhasználása jogi feltételeinek biztosítása mellett, ha annak célja a közhatalom nyilvános gyakorlása során elkövetett visszaélések feltárása, dokumentálása;

- a környezeti károkozás polgári jogi jogkövetkezményei érvényesítése feltételeinek javítása iránt;

- az emberek családi kapcsolatai szabad alakításához való jogát illetően, legalábbis az Alkotmánybíróság által felállított korlátok között;
- az örökbefogadásnak a korábbi családjogi rendelkezésekhez képest méltányosabb szabályozása mellett;
- az üzleti, kereskedelmi kapcsolatokban hátrányos helyzetű fél kiszolgáltatottságát csökkentő jogi szabályok elismerését illetően, valamint
- a tulajdonnal való rendelkezést indokolatlan és aránytalan módon megterhelő bürokratikus korlátok felszámolása iránt.

Az új polgári törvénykönyv sorsa, hatályosulásának esélye e tanulmány írásakor (2010 áprilisában) bizonytalan. A törvény hatálybalépésénél (egyres konkrét szabályai hatályban tartásánál) fontosabb azonban, hogy azok az alapjogi értékek, amelyek mellett a kódex hitet tesz, fokozatosan a mindennapok jogi gyakorlatának részévé váljanak. Ha ez megtörténik, új Ptk. hiányában is csökkenhet majd a törvényhozásnak való kiszolgáltatottságunk.

¹ *Tandori Dezső: Ki nem feküdt halál, egy agy-rázkódttatás kertje, Jaffa, Budapest, 2009*

² *Az 1003/2003. (I. 25.) korm. határozattal elfogadott szöveg, megjelent a Magyar Közlöny 2003/8. számában.*

³ *A Kodifikációs Bizottság többségi véleményétől eltérő álláspontot képviselt Lábady Tamás. Lásd Lábady Tamás: Alkotmányjogi hatások a készülő Ptk. szabályaira, Polgári Jogi Kodifikáció, 2000/2, 13-19.*

⁴ *Lásd a koncepció 3-4. pontját.*

⁵ *Az új Ptk. 1:2. § (1) bekezdése szerint „[a] törvényt a Magyar Köztársaság társadalmi és gazdasági rendjével összhangban, az alkotmányos követelményeknek eleget téve kell értelmezni”.*

⁶ *Lásd a Baranya Megyei Bíróság határozatát, amely megállapítja, hogy „[a] közélet szereplői becsületének védelme kevésbé korlátozhatja a véleménynyilvánítási szabadságot, mint a magánszemélyek becsületének védelme” (36/1994. [VI. 24.] Ab-határozat). BDT 2003. 839.*

⁷ *Tóth Gábor Attila: Túl a szövegen. Értekezés a magyar alkotmányról, Osiris, Budapest, 2009. 226.*